

Aki Siltaniemi, Anne Perälähti, Anne Eronen, Pia Londén

**HYVINVOINTI, PALVELUT JA
ELÄMÄNLAATU
KESKI-SUOMESSA**

**III
YHTEENVETO JA
JOHTOPÄÄTÖKSET**

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry

Helsinki 2007

ISBN 978-951-747-165-3

9 HYVINVOINTI, PALVELUT JA ELÄMÄNLAATU KESKI-SUOMESSA

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry toteutti kesällä 2006 laajan hyvinvointia, elämäntilannetta ja palveluja kartoittavan kansalaiskyselyn, johon vastasi yli 2 200 keskisuomalaista. Heidän vastaustensa ja Keski-Suomea koskevien tilastotietojen pohjalta sekä vertailemalla aineistoa keskusliiton muualla Suomessa toteuttamiin hyvinvointitutkimuksiin muodostettiin tässä tutkimuksessa kuvaa keskisuomalaisten hyvinvoinnista, palveluista ja elämänlaadusta. Empiirisen analyysin tulosten on tarkoitus antaa keskustelun aineksia paikallisille toimijoille niin alueella tehtävään kehittämistyöhön kuin suunnitteluunkin. Vaikka analyysi kuvastaa erityisesti keskisuomalaisten asenteita ja hyvinvointia, on sillä myös laajempaa yleistettävyyttä suomalaisten hyvinvoinnin kuvaajana. Tässä luvussa vedetään yhteen kyselyn keskeisiä tuloksia ja niistä nousevia kehittämishaasteita.

Terveiden, sosiaalisten suhteiden sekä työ- ja taloustilanteen puutteet heijastuvat hyvinvointikokemuksiin

Valtaosa keskisuomalaisista pitää hyvinvointinsa kokonaistilannetta hyvänä tai melko hyvänä. Kuitenkin lähes joka kuudes kokee hyvinvointinsa melko huonoksi tai huonoksi. Keskisuomalaisten arviot omasta hyvinvoinnistaan ovat negatiivisempia kuin esimerkiksi Keski-Uudellamaalla vuotta aiemmin samalla konseptilla tehdyssä tutkimuksessa. Tämä selittyy koko väestön terveydentilaa heijastelevalla vanhemmalla ikärakenteella, työ- ja taloustilanteessa olevilla pulmilla sekä muilla hyvinvoinnin sisällöllisillä tekijöillä. Erityisesti Keski-Suomen pienimmissä kunnissa väestörakenne on huomattavasti muuta maata vanhuspainotteisempi, mikä vaikuttaa osittain hyvinvointia koskeviin arvioihin väestötasolla.

län kasvaessa ja terveyden heikentyessä hyvinvoinnin kokemus vähenee. Myös työttömyys ja yksinasuminen ovat yhteydessä heikompaan hyvinvointiin. Työttömistä lähes viidesosa pitää hyvinvointiaan huonona, kun työssä olevista vain seitsemän prosenttia määrittelee hyvinvointinsa kokonaistilanteen huonoksi. Erityisen huolestuttava tilanne on nuorilla työttömillä, jotka uhkaavat syrjäytyä myös koulutuksesta. Työttömien ja opiskelevien nuorten hyvinvoinnissa on huomattava ero. Huolestuttava on myös kotona lastaan hoitavien, vähän koulutettujen nuorten naisten tilanne. Koulutuksella on selkeä yhteys hyvinvointikokemuksiin. Suurimmat hyvinvointivajeet koulutuksen mukaan tarkasteltuna muodostuvat alle 25-

vuotiaiden ikäryhmässä verrattuna vastaavan ikäisiin koulutettuihin. Tulosten perusteella koulutus kannattaa ja on ainakin nuorille hyvinvoinnin kannalta parempi vaihtoehto kuin työttömyys. Parhaimmillaan koulutus paitsi parantaa työllistymisen edellytyksiä, se voi myös antaa yksilötasolla elämänhallinnan välineitä, positiivisia tulevaisuudennäkymiä ja sosiaalisen yhteisön, johon kiinnittyä.

Työllisyystilanteessa olevat puutteet heijastuvat myös kotitalouksien taloustilanteeseen sekä hyvinvoinnin kokonaistilannetta koskeviin arvioihin. Pienituloisimpien kotitalouksien vastaajat arvioivat hyvinvointinsa kokonaistilanteen huomattavasti suurituloisempia heikommaksi.

Edellä tarkasteltujen taustamuuttujien lisäksi eri elämänalueilla koetulla tyytyväisyydellä on selkeä yhteys kokonaishyvinvointia koskeviin arvioihin. Tyytyväisyys fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin ja taloudelliseen tilanteeseen sekä luottamus yhteiskuntaan ja omaan itseen heijastuvat varsin voimakkaasti hyvinvointikokemuksiin. Terveystään heikkona pitävistä yli 70 prosenttia ja sosiaalista lähiverkostoaan sekä luottamusta heikkona pitävistä 56 prosenttia arvioi oman hyvinvointinsa kokonaistilanteen huonoksi. Taloudellisen tilanteensa huonoksi kokevista yli kolmannes pitää myös kokonaishyvinvointiaan huonona.

Keskisuomalaisten hyvinvointikokemuksissa on alueellisia eroja. Jyväskylän seutukunnassa on eniten positiivisia hyvinvointiarvioita, ja vähiten niitä on Äänekosken ja Saarijärven-Viitasaaren seutukunnissa. Haja-asutusalueilla asuvat kokevat hyvinvointinsa heikommaksi kuin keskusta-, taajama- tai lähiöalueilla asuvat. Tulokset vahvistavat aiemmista alueellisista hyvinvointianalyseistä ja muista tutkimuksista saatua kuvaa alueiden eriytymisestä. Kaupungit ja erityisesti suurten kaupunkien kehyskunnat vahvistuvat, kun taas niiden ulkopuolella haja-asutusalueilla tilanne useammin heikentyy (suburbanisaatio). Vaikka hyvinvoinnissa on alueellisia eroja, on kuitenkin muistettava, että hyvinvoivia ihmisiä on myös keskimääräistä heikompiina ja taantuvina näyttäytyvillä alueilla.

Hyvinvoinnin kannalta asuinympäristöä merkityksellisempiä tekijöitä ovat kuitenkin terveys ja hyvät sosiaaliset suhteet sekä toimeentulon edellytykset. Asuin- ympäristöjen ja alueellisen kehityksen näkökulmasta tärkeä kysymys on, kuinka eri alueilla pystytään tukemaan ihmisten fyysistä ja psyykkistä terveyttä, sosiaalisten suhteiden ja luottamuksen rakentumista sekä niiden ylläpitämistä. Myös taloudellisen toimeentulon ja arjessa selviytymisen edellytysten varmistaminen on tärkeää. Heikentyvillä alueilla olisi pystyttävä hyödyntämään olemassa olevia voimavaroja ja sitä kautta vahvistamaan koko yhteisöä. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että yhteiskuntapolitiikan keinoin on tuettava alueella asuvien hyvinvointia: niiden, jotka voivat huonosti, mutta myös niiden, jotka voivat hyvin. Hyvinvoivat ihmiset ovat yhteisön voimavara. Palvelutuotannon tasolla tämä tarkoittaa sitä, että palveluita on kehitettävä monipuolisesti ja nähtävä sosiaalisen merkitys kaikilla yhteiskuntapolitiikan lohkoilla. Hyvinvoinnin ylläpitämisen ja erityisesti ongelmien ehkäisemisen kannalta

on merkityksellistä, että koulutus-, kulttuuri-, ympäristö- ja elinkeinopolitiikka kytkeytyvät osaksi sosiaalisen ja terveydellisen hyvinvoinnin vahvistamista.

Kokonaisuudessaan hyvinvointi näyttää heikentyvän Keski-Suomessa, vaikka suurin yksittäinen ryhmä, hieman alle neljännes vastaajista, arvioi hyvinvointinsa kokonaistilanteen vakaaksi (riippumatta siitä, oliko se hyvä tai huono). Hyvinvoinnin kokonaistilannearvioiden perusteella heikentyviä alueita ovat Joutsan, Keuruun ja Saarijärven-Viitasaaren seutukunnat. Toisaalta erityisesti Jyväskylän sisällä on alueita, joilla hyvinvoinnin kokonaistilanne näyttäisi kehittyvän positiiviseen suuntaan. Alueelliseksi haasteeksi nouseekin, kuinka vastata väestörakenteeltaan edelleen ikääntyvissä seutukunnissa ja kunnissa asukkaiden hyvinvoinnin vajeista nouseviin palvelutarpeisiin, joita hyvinvoinnin kokonaistilannearvioiden heikkous ja heikentyminen heijastelee. Ikääntyvän väestön palvelutarpeiden lisäksi olisi pystyttävä huolehtimaan monipuolisesti koko väestön palveluista, jotta palvelurakenteen yksipuolistuminen ei johtaisi väestörakenteen syvenevään yksipuolistumiseen.

Väestön ikääntyessä fyysisiin sairauksiin liittyvien terveystalvelujen tarve kasvaa, mutta hyvinvoinnin kokonaistilanteen kohentamiseksi on kiinnitettävä huomiota myös koko väestön henkiseen hyvinvointiin ja arjen selviytymisen tukemiseen. Terveystalveluilla, erityisesti riittäville mielenterveystalveluilla, on tässä luonnollisesti tärkeä, mutta useimmiten enemmän korjaava kuin ehkäisevä rooli. Sosiaalitalveluilla on keskeinen rooli arjen selviytymisen tukemisessa. Sosiaalitalveluihin tehdyt satsaukset ehkäisevät ainakin osittain terveydellisiä ongelmia ja niiden syventymistä. Terveys kytkeytyy ihmisten hyvinvoinnin kokonaisuuteen, johon kuuluvat terveyden lisäksi sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset tekijät, jotka joko edistävät tai heikentävät ihmisten terveyttä.

Keskeinen osa hyvinvoinnin kokemuksesta ovat myös hyvät sosiaaliset suhteet ja verkostot, jotka tukevat ihmistä kriisitilanteissa. Lähiverkostojen lujittamisessa erityisesti vapaaehtoistoiminnalla, vertaistuellalla, järjestöjen toimintamahdollisuuksilla ja sitä kautta järjestötoimintaan osallistumisen mahdollisuuksilla voi olla tärkeä rooli. Keskeinen haaste on vahvistaa luottamusta yhteiskuntaan ja poliittiseen päätöksentekoon ja toisaalta myös ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Aitojen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien luomisella ja niistä syntyvillä positiivisilla kokemuksilla voi olla merkitystä luottamuksen vahvistamisessa. Tunne siitä, että tulee kuulluksi ja ettei tule jätetyksi talvelujen ja lähiyhteisönsä ulkopuolelle voi auttaa lisäämään luottamusta omaan lähiyhteisöön ja toisaalta myös laajemmin yhteiskuntaan.

Tyytyväisyys ja tyytymättömyys kasautuvat

Tyytyväisyys omaan elämään kytkeytyy osittain hyvinvoinnin kokemukseen. Lähes puolet keskisuomalaisista on kokonaisuudessaan elämäntilanteeseensa hyvin tyytyväisiä. He ovat tyytyväisempiä elämäänsä kaikilla osa-alueilla useammin ja määrittelevät hyvinvointinsa paremmaksi. Tyytymättömiä on noin kuudesosa. Tyytymät-

tömyys näyttäytyy kaikilla elämän osa-alueilla, mutta erityisesti se ilmenee heikkona luottamuksena yhteiskuntaan sekä omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. Kotitalousra-
kenteen ja työelämätilanteen yhdistetyssä tarkastelussa tyytymättömiä elä-
määnsä ovat yksinasuvat työttömät. Myös tyytymättömät ovat kuitenkin suhteelli-
sen tyytyväisiä asumiseensa ja asuinympäristöönsä.

Tärkeimpiä yksittäisiä tyytyväisyyden aiheita ovat perhesuhteet, terveys, asuinalueen turvallisuus ja viihtyisyys, asumismukavuus sekä ystävyysuhteet. Tyytymättömyyttä aiheuttavat eniten työpaikan vaihtomahdollisuudet, poliittinen päätöksenteko ja vaikutusmahdollisuudet. Kokonaisuudessaan keskisuomalaiset ovat tyytyväisimpiä asumiseensa ja asuinympäristöönsä. Asumista ja asuinympäristöä koskevissa mielipiteissä on myös vähiten hajontaa. Toiseksi merkittävin tyytyväisyyden lähde ovat sosiaaliset suhteet ja terveys, mutta työ- ja taloustilanne herättää tyytymättömyyttä jo selvästi useammin. Työ- ja taloustilannetta koskevat tyytyväisyysarviot myös polarisoituvat vahvimmin. Vähiten tyytyväisiä keskisuomalaiset ovat, kun on kysymys luottamuksesta yhteiskuntaan. Myös tällä elämänalueella tyytyväisyys polarisoituu selvästi.

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton muualla Suomessa toteuttamiin alueellisiin kansalaiskyselyihin verrattuna keskisuomalaiset ovat varsin tyytyväisiä elämänsä eri osa-alueisiin, ja erityisen tyytyväisiä he ovat harrastusmahdollisuuksiinsa. He kokevat myös asuinympäristön ja asumismukavuuden paremmaksi hieman useammin kuin muualla asuvat. Eteläsuomalaisiin verrattuna tyytymättömiä keskisuomalaiset ovat työllisyystilanteeseensa.

Tyytymättömyys tai tyytyväisyys kytkeytyy sekä ulkoisiin olosuhteisiin että siihen, mitä arvostetaan ja pidetään tärkeänä. Elämänsä tyytyväiset ihmiset pitävät tärkeinä tai melko tärkeinä kaikkia mitattuja arvoja. Elämänsä tyytymättömillä on puolestaan vähemmän asioita, joita he pitävät merkityksellisinä. Tärkeimpiä asioita keskisuomalaisille ovat terveys ja ihmissuhteet. Terveystilanteella koetaan eniten vajeita suhteessa siihen, miten tärkeänä sitä pidetään. Sama koskee sosiaalisista suhteista erityisesti parisuhdetta ja varsinkin sen puuttumista. Luonto ja mahdollisuus nauttia luonnosta on keskisuomalaisille tärkeä yksittäinen arvo. Tähän Keski-Suomessa onkin runsaasti mahdollisuuksia, mikä on tärkeä elämänlaadun osatekijä ja alueen vahvuus.

Myös julkisia palveluja pidetään erittäin tärkeinä. Tyytymättömyyttä niihin koetaan varsin runsaasti suhteessa niiden koettuun tärkeyteen. Materiaalisten asioiden, kokemusten ja kasvun sekä työn ja koulutuksen merkitys vähenee vanhemmissa ikäluokissa jonkin verran. Sen sijaan erilaisten muiden immateriaalisten arvojen, kuten isänmaan, henkisyiden, auttamisen ja luonnon merkitys muuttuu usein tärkeämmäksi iän kasvaessa. Yksittäisistä arvoista huolestuttavimpana suhteessa siihen, miten tyytyväisiä sen toteutumiseen ollaan, nousee oikeudenmukaisuus. Valtaosa pitää oikeudenmukaisuuden toteutumista

itselleen tärkeänä, mutta vain vajaa puolet on tyytyväisiä oikeudenmukaisuuden toteutumiseen.

Lisää hyvinvointia ja terveyttä liikunnalla

Liikunnalla on tärkeä merkitys fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kannalta. Liikuntaharrastusten yleisydessä ei ole tilastollisesti merkitseviä alueellisia eroja, mutta sen sijaan eroja on ikä- ja väestöryhmien välillä. Yli 80 prosenttia keskisuomalaisista harrastaa liikuntaa vähintään kerran viikossa, mutta nykyisten liikuntasuosittelun valossa lisäliikunnasta voisi hyötyä jopa joka toinen. Huolestuttavinta on alle 25-vuotiaiden nuorten aikuisten vähäinen liikuntaharrastus. Toinen huolestuttava piirre on se, että heikoimmassa taloudellisessa tilanteessa olevat harrastavat vähemmän liikuntaa kuin muut.

Tulot ja varallisuus voivat ainakin osin rajoittaa mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa. Liikunnan pariin ja liikuntapaikkoihin pääsyn tulisikin olla taloudellisesti mahdollista myös pienituloisille esimerkiksi alennusten tai maksuvapautusten sekä toimivien kulkuyhteyksien puolesta. Pienituloisten liikuntaharrastusten tukeminen ja heidän integroimisensa liikuntaharrastusten pariin olisi hyvää syrjäytymisen ehkäisyä ja luonnollisesti muutenkin perusteltua ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan näkökulmasta. Kansalaiskyselyn tulosten perusteella liikuntaa harrastamattomilla on selvästi heikommat sosiaaliset lähiverkostot, heikompi luottamus ihmisiin sekä heikompi kokemus omasta henkisestä hyvinvoinnistaan.

Terveys on subjektiivisen hyvinvointikokemuksen kannalta keskeisin tekijä. Sairastavuuden perusteella keskisuomalaisten terveys on jonkin verran heikompi kuin maassa keskimäärin, ja samaa kertovat kyselyyn vastanneiden subjektiiviset terveystokemukset. Fyysiseen terveyteen liittyviä ongelmia on jonkin verran useammin maaseutumaisilla alueilla kuin kaupungeissa, mikä asettaa omat haasteensa haja-asutusalueiden sosiaali- ja terveyspalveluille ja niiden kehittämiselle.

Ongelmallisin tilanne on Saarijärven-Viitasaaren seutukunnassa, kun taas ikärakenteeltaan nuorimmassa Jyväskylän seutukunnassa fyysinen terveydentila koetaan muuta maakuntaa parempana. Psyykkisen hyvinvoinnin kokemuksissa ei ole tilastollisesti merkitseviä alueellisia eroja maakunnan sisällä. Kaikkiaan kolme neljästä keskisuomalaisesta pitää fyysistä terveyttään hyvänä tai melko hyvänä ja 84 prosenttia pitää henkistä hyvinvointiaan hyvänä tai melko hyvänä.

Taantuvat reuna-alueet ja kehittyvät keskukset

Sekä tilastojen että empiirisen aineiston pohjalta Keski-Suomi näyttää vahvasti eriytyvän kehittyviin keskusta-alueisiin ja taantuviin reuna-alueisiin. Asuinalueet eriytyvät asukkaiden elämänvaiheen mukaan. Alueellinen ja myös kuntien sisäinen erilaistuminen luo erilaisia odotuksia eri alueiden palvelurakenteista. Tällä voi olla myös sosiaalisia seurauksia, mikäli asuinalueiden välille syntyy voimakasta polarisaatiota.

Alueellisen kehityksen eriytyemisessä ratkaisevaksi nousevat rakenteet, joilla luodaan hyvinvoinnin tukemisen edellytyksiä. Hyvinvoinnin tukemisessa ratkaisut eivät voi olla samanlaisia erityyppisillä alueilla.

Keski-Suomen väestön ikärakenne ja asutokuntien rakenne kokonaisuutena vastaa pitkälti koko maan keskimääräistä tilannetta. Jyväskylän aluetta lukuun ottamatta Keski-Suomi näyttäytyy harvaan asutulta ja pientalovaltaiselta muuhun maahan verrattuna. Myös ahtaasti asuvia kotitalouksia on koko maata enemmän. Keski-Suomen asukasmäärä on kuitenkin kasvanut voimakkaasti ja nettomuutto on ollut positiivinen 1990-luvun alusta lähtien. Keski-Suomessa, kuten muuallakin Suomessa, väestöennusteiden mukaan väestönkasvun ennakoidaan jatkuvan vuoteen 2030 saakka. Maakunnan positiivista väestökehitystä selittää Jyväskylän seutukunnan voimakas kasvu. Valtaosassa seutukuntia asukasmäärä vähenee.

Keski-Suomen seutukuntien välillä on suuria eroja ikärakenteessa, kotitalousrakenteessa, väestönkasvussa, muuttoliikkeessä, asumismuodossa ja taajama-asteessa. Jyväskylän seutukunta erottuu selvästi muista seutukunnista nuorella ikärakenteella, suurella työikäisten osuudella, positiivisella nettomuutolla ja vahvala väestönkasvulla. Jyväskylän seutukunta on vahva kasvukeskus, jossa taajama-aste on korkea, kerrostaloasuminen yleisempää ja ahtaasti asuvia asutokuntia vähemmän. Jyväskylän seutukunta on maakunnan tärkein työpaikkakeskittymä, mikä näkyy myös runsaana pendelöintinä. Mutta myös Jyväskylän seutukunnan sisällä alueet eriytyvät. Muissa seutukunnissa tilanne näyttää pääosin päinvastaiselta: väestön ikärakenne on vanha, ja tulee entisestäänkin vanhenemaan nuorten muuttaessa pois kunnasta työn tai opiskelujen myötä.

Muuttoliike luo paineita kuntien palvelujärjestelmälle ja taloudelle, ja siksi sen ennakointi on tärkeää. Valtakunnallisen Sosiaalibarometrin (2004) mukaan kuntien sosiaalitoimen johtajat kokevat valtaosin kuntansa muuttoliikkeen suurena ja kielteisenä, varsinkin niissä kunnissa, joissa sosiaalitaloudellinen tilanne on pulmallinen. Erityisesti maaseutumaisissa kunnissa nettomuutto on tappiollista ja muuttoliikkeellä arvioidaan olevan suuria ja kielteisiä vaikutuksia. Etenijäkunnissa voimakasta muuttoliikettä pidetään useimmin myönteisenä, vaikka se puolestaan lisää erityisesti lapsiperheille suunnattujen palvelujen tarpeita.

Keskisuomalaiset sitoutuneet vahvasti asuinkuntaansa

Keskisuomalaiset viihtyvät asuinalueellaan erittäin hyvin, kokevat asumismukavuutensa hyväksi ja asuinympäristönsä viihtyisäksi ja turvalliseksi. Arviot etenkin asuinalueella viihtymisestä ja turvallisuudesta, mutta myös asuinympäristön viihtyisyydestä ja asumismukavuudesta ovat keskimäärin hieman myönteisempiä kuin muilla hyvinvointianalyysialueilla. Asumismukavuuteensa tyytymättömiä, huonosti asuinalueellaan viihtyviä, asuinympäristön viihtyisyyden huonoksi tai ympäristönsä turvattomaksi kokevia on 2-5 prosenttia. Täysin tyytymättömiä asumisen kaikkiin osaluoihin on vain 0,3 prosenttia. Tyytyväisiä asumiseen kokonaisuudessaan on 89-92

prosenttia. Noin kolme neljästä kokee asumisensa laadun hyvänä tai melko hyvänä, kun tarkastellaan yhtäaikaisesti asuin ympäristön viihtyisyyttä asuinalueella viihtymistä, turvallisuutta ja asumismukavuutta. Asuinalueiden vahvuutena pidetään erityisesti rauhallisuutta ja hiljaisuutta. Myös luonnon ja vesistöjen läheisyys sekä asuinalueen palvelut ovat keskeisiä. Tyytymättömyys kohdistuu valtaosin palvelujen etäisyyteen, vähäisyyteen tai niiden suunniteltuun lopettamiseen. Myös muualla Suomessa arviot asuinalueen vahvuuksista ovat samantyyppisiä.

Keskisuomalaiset sitoutuvat asuinkuntaansa vahvasti, sillä kolme neljästä kokee nykyisessä asuinkunnassa asumisen tärkeäksi. 17 prosenttia kotitalouksista harkitsee muuttoa ja 5 prosenttia on jo päättänyt muuttaa, mutta yli puolet aikoo muuttaa omassa kunnassa. Myös lähikunnat ja erityisesti Jyväskylä houkuttelevat. Muuton taustalla on usein asunnon vaihto pienempään tai suurempaan, viihtyisämpi asuin ympäristö sekä oma tai puolison työ. Ns. pakottavien tilanteiden rinnalla muuttoon vaikuttaa aiempaa enemmän elämänlaadun ja hyvinvoinnin kohentaminen kuten paremmat palvelut. Asuin ympäristön odotetaan tuovan lisää elämänlaatua ja tukevan hyvinvointia.

2000-luvulle tultaessa opiskelu on ohittanut työn merkittävimpänä muuttosyyinä Keski-Suomessa. Jyväskylä on merkittävä opiskelumahdollisuuksien tarjoaja, joka houkuttelee opiskelijoita laajasti koko Suomesta. Keskeiseksi kysymykseksi Jyväskylän ja Jyväskylän ympäristöalueiden väestönkehityksessä nouseekin opiskelijoiden pitäminen kunnassa tai heidän houkuttelemisensa lähikuntiin. Nuoret opiskelijataloudet suhtautuvat kokonaisuudessaan keskimäärin kriittisimmin asuin ympäristöönsä ja asumiseensa sekä sitoutuvat heikommin asuinkuntaansa, mikä näkyy myös suurempana muuttoalttiutena. Heillä muutto suuntautuu usein toiseen kuntaan. Vastaavanlainen muuttotrendi on nähtävissä koko Suomessa eli nuoret muuttavat alueelta toiselle itsenäistymisen tai opiskelun myötä.

Opiskelijoiden lisäksi alttiimpia muuttamaan ovat yksin asuvat työlliset ja heistä erityisesti naiset. Vähiten muuttoalttiutta on yksin asuvilla eläkeläisillä, muilla eläkeläistalouksilla ja kouluikäisten lasten perheillä. Työttömät lapsiperheet suunnittelevat useammin muuttoa työn perässä ja alle kouluikäisten lasten perheet isomman asunnon tai omistusasunnon hankkimisen vuoksi. Opiskelujen jälkeen perheellistytessä muutetaan usein ympäristökuntiin väljempien tai halvempien asuntojen ja hyvän asuin ympäristön houkuttelemina. Näillä nuorten perheiden tuloalueilla on kehityksessä parhaat tulevaisuuden näkymät, mutta haasteena on palvelujärjestelmän kehittäminen vastaamaan lapsiperheiden tarpeita. Aina palvelujärjestelmää ei pystytä kehittämään samaan tahtiin kuin ihmiset muuttavat voimakkailla muuttoalueille. Keski-Suomessa Jyväskylän maalaiskunta on houkuttellut paljon lapsiperheitä viihtyisällä asuin ympäristöllä, asumisen väljyydellä, omakotitonteilla, huokeamilla asumiskustannuksilla ja hyvillä liikenneyhteyksillä.

Muutto eriytyy myös alueellisesti keskusta- ja reuna-alueiden välillä. Kunnan keskustassa ja taajamissa asuvilla on useammin muuttoaikeita kuin haja-

asutusalueella asuvilla. Keskusta- ja taajama-asujat suunnittelevat kuitenkin useimmin muuttoa oman asuinkuntansa sisällä. Harvaan asutuilta alueilta halutaan muuttaa usein opiskelupaikan sekä parempien palvelujen, liikenneyhteyksien ja harrastusmahdollisuuksien vuoksi. Keskustassa asuvat suunnittelevat muuttoa muualle huokeampien asumiskustannusten, työn tai kotiseudulle paluun houkuttelemina. Taajaan asutuilla alueilla muutossa korostuvat, jopa keskusta-alueilla asuvia hieman useammin, omistusasunnon ostaminen, viihtyisämpi asuinympäristö ja asunnon koko.

Kunnat eivät useinkaan voi mitään muuttoon pakottaville sille kuten työlle ja opiskelulle, mutta niillä on paremmat mahdollisuudet vaikuttaa tärkeiksi muuttosyiksi nousseisiin asuinalueiden viihtyisyyteen ja turvallisuuteen. Niihin panostamalla voidaan houkutella uusia asukkaita ja sitouttaa nykyisiä kuntalaisia jäämään. Korkea hyvinvointi vähentää muuttohalukkuutta ja matala hyvinvointi lisää sitä. Muuttamisella halutaan parantaa sekä omaa että perheen hyvinvointia, mutta muutto ei automaattisesti merkitse hyvinvoinnin lisääntymistä. Muuttamisen myötä vanhat sosiaaliset siteet katkeavat ja sosiaalinen kiinnittyminen ja sopeutuminen uuteen asuinalueeseen vievät aikaa. Sosiaalisen kiinnittymisen ja sopeutumisen tukeminen ja palvelurakenteen asukkaiden tarpeita vastaava tasapainoinen kehittäminen ovat tärkeitä asioita myös kasvavilla alueilla.

Haasteena harvaan asuttujen alueiden kulkumahdollisuudet

Keskisuomalaisista valtaosa on tyytyväisiä kulkumahdollisuuksiinsa erityyppisessä asioinnissa. 69 prosenttia arvioi asuinalueensa liikenneyhteydet hyväksi ja 16 prosenttia puutteellisiksi. Liikenneyhteyksissä koetaan eniten ongelmia harvaan asutuilla alueilla, ja kritiikki kohdistui julkisen liikenteen riittämättömyyteen. Lisävuoroja toivottiin etenkin aamu-, ilta- ja alkuyöaikoihin sekä viikonloppuihin. Myös linja-autolippujen korkea hinta ja julkisen liikenteen puuttuminen kokonaan alueelta herätti tyytymättömyyttä. Muutamissa vastauksissa nousi tarve saada pikavuorot pysähtymään haja-asutusalueen pysäkeillä.

Mahdollisuus käyttää erityyppisiä liikkumistapoja kytkeytyy yksilön elämäntilanteeseen. Heikoimmat mahdollisuudet ovat harvaan asuttujen alueiden ikäihmisillä, joilla mahdollisuudet päästä palvelujen piiriin riippuu usein läheisten avusta tai julkisesta liikenteestä. Harvaan asutuilla alueilla omaa autoa pidetään välttämättömänä arjen sujumisen kannalta. Lähes kaikilla haja-asutusalueen työssäkäyvillä kotitalouksilla on käytössään auto. Eniten pulmia on kulkumahdollisuuksissa julkisiin palveluihin ja päivähoitoon.

Kun kulkumahdollisuuksia tarkastellaan suhteessa muuttoon, uhkaksi nousee harvaan asuttujen alueiden tyhjeneminen. Vaikka iäkkäät sitoutuvat vahvasti asuinalueelleen, eikä muuttohalukkuus ole suurta, joutuvat he hakeutumaan keskusta-alueille parempien palvelujen ääreen, kun toimintakyky on heikentynyt oleellisesti. 75 vuotta täyttäneiden muita kriittisempi suhtautuminen asuinympäristöönsä ja asumiseen kokonaisuudessaan saattaa liittyä juuri toimintakyvyn heikkenemiseen. Esteettömän asumisen kehittäminen onkin tärkeää, jotta iäkkäimmät voisivat asua kotonaan mahdollisimman pitkään. Yksin asuvista eläkeläisistä seitsemän prosenttia ja eläkeläisaikaustalouksista viisi prosenttia kertoi asioivansa kodin ulkopuolella harvoin tai ei lainkaan. Yksin asuvat eläkeläiset käyttävät hyvin erityyppisiä kulkuvälineitä, mutta yli puolet kulkee pääsääntöisesti joko linja-autolla, kävellen tai pyörällä.

Suuri osa tyytyväisiä sosiaali- ja terveyspalveluihin

Valtaosa keskisuomalaisista on tyytyväisiä kunnan julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Sosiaalipalveluihin tyytyväisiä on 69 prosenttia ja tyytymättömiä 11 prosenttia, terveyspalveluihin tyytyväisiä on puolestaan 74 prosenttia ja tyytymättömiä 10 prosenttia. Myös kaupallisiin palveluihin oltiin varsin tyytyväisiä, jopa tyytyväisempiä kuin Keski-Uudenmaan Kuuma-kunnissa.

Haja-asutusalueella asuvien tyytymättömyys sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä kaupallisiin palveluihin liittyy palvelujen saatavuuteen. Asuinalueen syrjäinen sijainti yhdistettynä huonoihin kulkumahdollisuuksiin ja autottomuuteen heikentää entisestään arvioita etenkin kaupallisista palveluista. Kattavien palvelujen tarjoaminen harvaan asutuilla alueilla ei ole mahdollista, mutta asukkaille on kuitenkin turvattava mahdollisuus saada tarvittavat palvelut joukkoliikenteen keinoin tai joillain muil-

la tavoilla. Asuinalueen hyvät liikenneyhteydet ja kulkumahdollisuudet tukevat etenkin niiden hyvinvointia, jotka asuvat kaukana tarvittavista palveluista ja joilla ei ole autoa.

Vastanneista kotitalouksista 42 prosenttia ilmoitti käyttäneensä kunnan julkisia sosiaalipalveluja viimeisen vuoden aikana. Yhdeksän kotitaloutta kymmenestä on käyttänyt kunnan terveystalouksien palveluja viimeisen kahden vuoden aikana. Kotitalouksien tarpeisiin vastaavat heikoiten sosiaalityön ja sosiaaliasiamiehen palvelut sekä päihdepalvelut, joiden käyttäjistä noin puolet kertoi tyytymättömyydestä palveluihin. Myös vammaispalveluja, velkaneuvontaa ja oikeusapua, mielenterveyspalveluja, lasten ja nuorten psykiatrisia palveluja, ikääntyneiden palveluja ja työvoimatoimiston palveluja arvioitiin keskimäärin kriittisemmin kuin muita hyvinvointia tukevia palveluja. Julkisiin terveystalouksiin oltiin selvästi tyytyväisempiä kuin sosiaalipalveluihin. Julkisista terveystalouksista tyytyväisimpiä ollaan yksityisiin terveystalouksiin ja työterveyshuoltoon sekä yleisesti terveydenhuollon palveluihin, joista eniten tyytyväisyyttä herättävät laboratorio- ja röntgenpalvelut, sairaanhoitajan ja terveydenhoitajan vastaanotto, diabeteshoito- ja neuvonta sekä terveyskeskuksen yleislääkäripalvelut. Tyytymättömyyttä on eniten potilasasiamiehiin ja kuntoutukseen. Keski-Suomessa on selvästi panostettu enemmän terveystalouksiin, kun taas sosiaalipalveluissa tilanne on päinvastainen. Keski-Suomen väestö ikääntyy nopeasti ja myös sosiaalipalvelujen kustannukset tulevat nousemaan.

Kritisoidessaan sosiaali- ja terveystalouksia heikosta vastaamisesta asukkaiden tarpeisiin vastaajat nostavat esiin pitkät jonot. Toiseksi yleisin kritiikin aihe ovat pääasiassa terveystalouksien, muutamassa tapauksessa myös sosiaalipalvelujen laadun ja toimivuuden puutteet. Lisäksi kritisoi sitä, että palvelu puuttui kunnasta kokonaan tai palvelujen saanti oli vaikeaa. Tulokset ovat hyvin samantyyppisiä kuin aiemmissa hyvinvointianalyyseissä muilla alueilla.

Julkisilla lähipalveluilla vahva kannatus

Kokonaishyvinvointi ja tyytyväisyys eri elämäntilanteisiin ovat yhteydessä yleisiin arvioihin sosiaali- ja terveystalouksista. Etenkin sosiaalisten suhteiden merkitys sosiaalipalveluarvioissa on suuri. Tyytyväisyys palveluihin nousee enemmän yleisestä suhteesta omaan ympäristöön, yhteiskuntaan sekä omiin voimavaroihin kuin koetusta fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista. Erityistä huomiota tulisikin kiinnittää niihin palveluihin, joilla ei ole sosiaalista tukiverkostoa ja joiden kokemukset omista voimavaroistaan ja yhteiskunnan tuesta ovat heikot.

Keski-Suomessa hyvin toimivilla julkisilla sosiaalipalveluilla on vahva tuki sekä niitä käyttävien että käyttämättömien joukossa. Tärkeinä hyviä sosiaalipalveluja pitää 85 prosenttia ja terveystalouksia 94 prosenttia. Kriittisesti sosiaalipalveluihin suhtautuu viisi prosenttia ja terveystalouksiin kaksi prosenttia vastanneista. Sosiaali- ja terveystalouksien merkitys koetaan yhtä tärkeäksi kaikilla alueilla. Noin kymmenesosa pitää terveys- tai sosiaalipalveluja tärkeinä, mutta niiden koettiin

kuitenkin toimivan huonosti kotitalouden näkökulmasta. Hieman keskimääräistä enemmän ongelmia on työttömissä aikuistalouksissa ja työttömissä lapsiperheissä. Kuntien ja seutukuntien välillä on suuria eroja palvelutarjonnassa. Suuressa osassa Keski-Suomen kuntia muuttoliike on negatiivinen, mikä tarkoittaa työkäisten ja nuorten muuttamista töiden tai opiskelujen vuoksi kasvukeskuksiin vanhusväestön jäädessä kotikuntaan. Väestön ikääntyessä myös vanhuspalvelujen tarve kasvaa näillä alueilla huomattavasti ja alueilla tarvitaan palveluhenkilökuntaa hoitamaan vanhusväestöä. Jo tällä hetkellä sosiaali- ja terveyspalveluihin on erittäin vaikea saada henkilökuntaa (ks. Sosiaalibarometri 2006).

Lähipalveluja arvostetaan laajasti ja niitä tulisi olla myös tarjolla kuntalaisille. 94 prosenttia vastaajista ei koe tarvetta hakea palveluja toisen kunnan alueelta ja vastaavasti kuusi prosenttia vastaajista kertoi halukkuutensa hakea julkisia palveluja toisen kunnan alueelta. Eniten koetaan tarvetta saada terveydenhuollon palveluja, sivistys- ja opetustoimen palveluja sekä julkista päivähoitoa toisen kunnan alueelta. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen myötä kuntien yhteistyö palveluissa ja kuntaliitokset lisääntyvät, mikä nostattaa huolta lähipalvelujen säilymisestä harvaan asutuilla alueilla. Mahdollisuus palvelujen saantiin toisesta kunnasta voi joissakin tapauksissa helpottaa palvelujen käyttöä etenkin niillä ihmisillä, jotka asuvat kuntarajoilla ja toisen asuinkunnan palveluihin on lyhyempi matka. Haja-asutusalueella asuvat ovatkin vain hieman valmiimpia hakemaan palveluja toisesta asuinkunnasta kuin kuntien keskustassa asuvat.

Keskisuomalaisista vain kymmenesosa arvioi kunnan tiedotuksen palveluista riittämättömäksi. Kritiikki kohdistuu muun muassa yleisesti tiedotuksen puutteellisuuteen tai yksipuoliseen tiedottamiseen internetissä ja kunnan kotisivujen sisältöön. Erityisesti uusille kuntalaisille toivottiin tietotetta kunnasta ja sen palveluista. Tiedotusta pitävät riittämättömänä tai puutteellisena haja-asutusalueilla asuvat, 75 vuotta täyttäneet, yksin asuvat työttömät ja lapsiperheet. Haja-asutusalueella asuvat, iäkkäät ja työttömät käyttävät muita harvemmin internetiä tiedon hakemisessa palveluista. Lehdet ovat monille ainoita tiedonsaannin välineitä kuntien ilmoitustaulujen lisäksi. Vaikka sähköinen tiedottaminen on valtaamassa sosiaali- ja terveydenhuollon alaa, olisi edelleen muistettava tiedotuskanavien monipuolinen käyttö. Kattava, järjestelmällinen, avoin ja kansalaispalautteen sekä –keskustelun mahdollistava tiedotustoiminta on tärkeää, mikäli halutaan vahvistaa luottamusta poliittiseen päätöksentekoon ja viranomaistoimintaan.

Sosiaaliset suhteet tärkeä hyvinvoinnin osa

Sosiaalisten suhteiden ja luottamuksen merkitys on suuri hyvinvoinnin määräytymisessä. Hyvin toimivilla ihmissuhteilla on vahva yhteys myös muihin elämäntilanteisiin, etenkin henkiseen vireyteen, onnellisuuteen, elinvoimaisuuteen ja luottamukseen omiin kykyihin ja vaikutusmahdollisuuksiin. Keskisuomalaiset kokevat suhteet puolisoon, perheeseen, sukulaisiin ja ystäviin valtaosin hyväksi. Ihmisiin luotetaan

laajasti ja lähes kaikille läheiset ihmissuhteet ovat tärkeä asia. Läheiset ihmissuhteet arvotetaan hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden ja mielenrauhan ohella tärkeimmiksi asioiksi omassa elämässä.

Keskisuomalaiset pitävät yhteyttä sukulaisiin, ystäviin, tuttaviiin ja naapureihin suunnilleen yhtä usein ja samantyyppisillä tavoilla kuin muilla kansalaiskyselyalueilla. Passiivisuus kodin ulkopuolelle suuntautuviissa sosiaalisissa kontakteissa on huolestuttavinta yksin asuvilla työttömillä ja yksin asuvilla eläkeläisillä, joilla ei ole arkipäivän sosiaalisia kontakteja ja kohtaamisia omassa kotitaloudessa ja työyhteisössä. Heillä on myös suurin riski sosiaaliseen syrjäytyä, koska heikot sosiaaliset lähiverkostot tukevat syrjäytymiskierrettä. Lähiyhteisön koheesiota voidaan vahvistaa julkisenkin vallan keinoin sekä tukemalla asuinalueiden jo olemassa olevia yhteisöjä että luomalla edellytyksiä yhteisöllisyyden synnylle esimerkiksi tarjoamalla kokoontumispaiikkoja sekä ottamalla yhteisöllisyys huomioon asuinympäristöjen suunnittelussa ja muutostöissä. Myös kulkuyhteyksien parantaminen tukee esimerkiksi haja-asutusalueiden iäkkäiden asukkaiden sosiaalista kanssakäymistä ja arjessa selviytymistä.

Kolmesta viiteen prosenttia vastanneista kokee puutteita sosiaalisissa suhteissaan ja kuudella prosentilla luottamus ihmisiin on huono. Vaikein tilanne on yksin asuvilla ikäihmisillä, yksin asuvilla työttömillä ja muilla sosiaalisen tuen ulkopuolella olevilla, jotka eivät itse lähde hakemaan apua yksinäisyyteensä tai mukaan sosiaaliseen toimintaan. Kysymykseksi nousee, miten voidaan löytää nämä eniten sosiaalisen tuen tarpeessa olevat ihmiset ja auttaa heitä alkuun sosiaalisten suhteiden eheyttämisessä. Yksi keskeinen toimija sosiaalisen kanssakäymisen luomisessa ovat järjestöt ja niiden erityyppiset toimintamuodot. Paikallisyhdistysten vertaistoiminta tavoittaa jo tällä hetkellä paljon ihmisiä, joiden syrjäytymisriski on suuri (ks. Järjestöbarometri 2006). Tästä näkökulmasta toiminta-avustusten myöntäminen paikallisyhdistysten toimintaan olisi myös kunnille eräs tapa toteuttaa ehkäisevää työtä ja lisätä sosiaalista kiinnittymistä ihmisten tärkeiksi kokemien asioiden ympärille.

Yksinäisyys on sosiaalinen riski ja haaste

Yksinäisyyden ehkäiseminen tai lieventäminen on yhteiskunnassa suuri haaste, sillä se lisää sairastumisen, syrjäytymisen ja kuolleisuuden riskiä. Yli puolet kertoo tunteensa ainakin silloin tällöin itsensä yksinäiseksi viime aikoina. Jatkuvasti yksinäisyydestä kärsii neljä prosenttia ja melko usein kymmenen prosenttia. Todellisuudessa yksinäisiä on enemmän, koska yksin asuvat ovat aliedustettuina aineistossa. Yksin asuvista lähes kolmasosa kokee usein yksinäisyyttä. Etenkin yksin asuvat työttömät ja yksin asuvat eläkeläiset kokevat yksinäisyyden muita useimmin jatkuvana tilana. Haasteena on löytää ja tukea näille ryhmille luontevia tapoja luoda ja saada sosiaalisia kontakteja. Myös tässä kohden järjestöillä voi olla tarjottavana ratkaisuja. Yksinäisyyttä kokevat ikäryhmittäin tarkasteltuna erityisesti yksin asuvat nuoret aikuiset ja yksin asuvat iäkkäät. Yksin asuvista nuorista heikoin tilanne on

niillä, joilla on ongelmia hyvinvoinnin eri osa-alueilla. Iäkkäämpien yksinäisyys puolestaan liittyy ystäväpiiriin ja sosiaalisten kontaktien harvenemiseen.

Sosiaalisten kontaktien muodot poikkeavat hieman erityyppisten alueiden välillä. Keski-suomalaisille tyypillistä on vahva kyläilykulttuuri, joka on tärkeä sosiaalinen voimavara harvaan asutulla alueella. Haja-asutusalueiden yksinasuvat kertovat kuitenkin muita useammin ystävyys-suhteiden ja ihmisiin luottamisen pulmista. Haja-asutusalueella asuvilla on myös keskimäärin vähemmän luottamuksellisia keskusteluja ihmisten kanssa. Naapureiden kanssa keskustelu ja keskinäinen auttaminen on kuitenkin selvästi yleisempää harvaan asutuilla alueilla: 92 prosenttia kertoi saaneensa tai antaneensa apua naapurille vähintään satunnaisesti ja noin puolet kuukausittain. Kaupunkimaisissa ja taajaan asutuissa kunnissa ystävien välisissä yhteydenotoissa käytetään sähköistä viestintää useammin kuin maaseutumaisissa kunnissa. Ihmisten välisten viestintätapojen ja -kulttuurin muutos kasvokkaisesta viestinnästä kohden eri tyyppisiä sähköisen viestinnän muotoja saattaa syrjäyttää ulkopuolelle ne, joilta puuttuvat joko käyttötaidot ja taloudelliset mahdollisuudet näiden viestintätapojen käyttöön.

Apua tarvitaan terveydellisissä, taloudellisissa ja sosiaalisissa ongelmassa

Kolme neljästä kotitaloudesta on tarvinnut apua terveysongelmiin ja kolmasosa talousongelmiin viimeisen vuoden aikana. Noin kuudesosa on tarvinnut apua omaisen hoitoon, mielenterveyden ongelmiin, lastenhoitoon tai hengellisiin ongelmiin. Vaikeinta on saada apua talousongelmiin, omaisten hoitamiseen ja lasten hoitoon. Toteutumattomasta avun saannista kertoo lisäävun tarve, jota toivoi 12 prosenttia vastaajista. Apua tarvitsevat eniten 75 vuotta täyttäneet, joista runsas viidennes toivoi lisääpua. Lisääpua tarvitaan eniten talousongelmiin. Etenkin iäkkäimmät tarvitsevat apua myös siivoukseen ja erilaisiin kodin askareisiin. Iäkkäiden auttamisessa keskeistä on myös tiedotus käytettävissä olevista palveluista. Kaikilla ei välttämättä ole taloudellisia mahdollisuuksia ostaa ulkopuolelta etenkin säännöllistä palvelua kuten siivousta tai pihan hoitoa. Vanhusten määrän kasvu luo paineita palvelujärjestelmälle ja sen vuoksi erilaiset subventoidutkin keinot, joilla voidaan tukea vanhusten kotona asumista ja arjessa selviytymistä mahdollisimman pitkään, ovat paitsi yhteiskunnalle edullisia, myös usein vanhusten itsensä toivomia tapoja auttaa heitä.

Kotitaloustyypeistä eniten lisäävun tarvetta on yksin asuvilla työttömillä, työttömällä lapsiperheillä ja yksinhuoltajilla, jotka tarvitsevat useissa tapauksissa lisääpua heikkoon taloudelliseen tilanteeseensa. Talousongelmat ovat usein erittäin vaikeita, eikä suora taloudellinen apu välttämättä ratkaise ihmisen ongelmaa. Kuntien talous- ja velkaneuvonnalla on keskeinen rooli taloudellisen tilanteen kriisiytyessä, mutta velkaneuvontaa saaneista kolmasosa koki kuitenkin, ettei palvelu vastannut kotitalouden tarpeisiin. Kysymykseksi nousee, kuinka moni tuntee talous- ja

velkaneuvonnan mahdollisuudet ja osaa hakeutua palvelun piiriin. Myös sosiaalisella luototuksella ja ehkäisevällä toimeentulotuella voidaan puuttua taloudenhallinnan ongelmiin, mikäli niihin yhdistyy ammattitaitoinen talous- ja velkaneuvonta sekä elämänhallinnan vahvistaminen. Kuntien tiedotus näistä palveluista on tärkeää. Usein taloudelliset ongelmat saattavat entisestäänkin syventyä, ellei apua saada riittävän ajoissa, mikä lisää myös muiden ongelmien kasaantumisen riskiä. Kuluttaminen ja kaupallisuus korostuvat nykykulttuurissa voimakkaasti eikä esimerkiksi kaikilla ihmisillä ole todellista tietoa velkaantumisen riskeistä, joita esimerkiksi korkeakorkoisiin pikavippeihin sisältyy. Talous- ja velkaneuvonnan ulottaminen laajemmin eri foorumeille on tärkeää.

Vaikeimmaksi taloudellisen tuen saamisen kokevat juuri ne ihmiset, joilla tuen tarve on suurin. Näitä ovat pienituloiset, velkaiset, vähimmäistyöttömyyspäivärahalta elävät ja toimeentulotukea saavat. Korkeammin koulutetut ja työssä käyvät koki-
vat avun saamisen muita helpommaksi. Avun saamisen vaikeudessa kyse lienee osaksi siitä, että puuttuu laajemminkin tietoa siitä, mistä ja miten apua voisi saada. Osalle myös oman talouden hallinta saattaa tuottaa vaikeuksia. Pienillä tuloilla elävien on myös vaikeaa saada korkotasoltaan kohtuullista lainaa ja jo pienetkin luotot rasittavat taloutta suhteellisen paljon. Oman elämän hallintakyky on vaikeissa elämäntilanteissa kovalla koetuksella, ja vaikeista talousongelmista kertoneiden psyykkinen tila on muita hauraampi.

Heikon sosiaalisen lähiverkoston yhteys lisäavun tarpeen syntymiseen on suuri. Tähän tulisi kiinnittää erityistä huomiota ja vahvistaa lähiyhteisöjen toimivuutta. Viranomaisten tulisi kyetä ohjaamaan ja neuvomaan ihmiset oikean tuen tai palvelun piiriin. Myös järjestöjen virkistys-, vertaisryhmä- ja muulla toiminnalla voidaan tukea tietyissä vaikeissa elämäntilanteissa olevia. Tämä edellyttää viranomaisilta eri toimijoiden laajaa tuntemusta ja verkostomaista työskentelytapaa.

Toimeentulossa ja sen edellytyksissä keskimääräistä enemmän ongelmia

Keskisuomalaisten toimeentulo näyttäytyy tilastojen valossa muuhun Suomeen nähden niukemmalta. Työttömyysaste ja pitkäaikaistyöttömien osuus on koko maahan verrattuna korkeampi. Vuonna 2005 ainoastaan Kainuussa, Lapissa ja Pohjois-Karjalassa työttömiä oli enemmän. Työttömyydestä seuraa, että myös työttömyysturvaetuuksien saajia on Keski-Suomessa keskimäärin enemmän kuin koko maassa. Työmarkkinatuella olevien osuus on suuri. Taloudellisen toimeentulon kokonaisuutta kuvastaa myös se, että Keski-Suomessa on muuhun maahan nähden enemmän tuloköyhiä eli suhteellisesti pienituloisia¹. Vuonna 2004 joka kuudes keskisuomalainen kotitalous kuului pienituloisiin. Näissä perheissä elää tulonjaon ko-

---

¹ Pienituloisuusrajana käytetään kotitalouden henkilömäärään suhteutettuna 60 prosenttia koko väestön mediaanituloista.

konaistilaston mukaan 14 prosenttia lapsista, mikä on enemmän kuin maassa keskimäärin. Keski-Suomessa myös pienituloisuuden pitkittyminen on muuhun maahan nähden volyymiltaan mittavampaa.

Keski-Suomessa muuta maata suurempi osuus kotitalouksien tuloista koostui vuonna 2004 tulonsiirroista. Toimeentulotuen saajia on muuta maata enemmän. Myös pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus ja toimeentulotukea saavien lapsiperheiden toimeentulotuen käyttö on Keski-Suomessa muuta maata yleisempää.

Kehitys on kymmenen viime vuoden aikana ollut myönteinen koko Suomessa: työttömyysaste ja toimentulotuen saajien osuus on vähentynyt ja tulonsiirtojen brutto-osuus supistunut. Kuitenkin keskisuomalaisten kotitalouksien reaalitulojen kehitys on samaan aikaan ollut koko maan kehitystä heikompaa ja pienituloisten osuus väestöstä on kasvanut. Tuloerot ovat Keski-Suomessa olleet koko maata pienemmät, joskin ne ovat kasvaneet kuten muuallakin maassa.

Tilastoista tulee esille nuorten heikko työllisyystilanne ja runsas toimeentulotuen käyttö. Joka kuudes keskisuomalainen 15–24 -vuotias oli vailla työtä vuonna 2005. Jyväskylää ja osin Äänekosken seutukuntaa lukuun ottamatta huomio kiinnittyy myös 17–24 -vuotiaiden runsaaseen koulutuksen ulkopuolelle jäämiseen. Nuorten aikuisten kokemukset vahvistavat kuvaa heikosta työllisyydestä ja niukasta taloudellisesta tilanteesta. Toimeentuloa kootaan muita ikäryhmiä yleisemmin useasta tulomuodosta, silti tulot riittivät monilta osin heikosti myös välttämättömyystarpeisiin, erityisesti asumiskuluihin.

Nuoret, erityisesti opiskelijat, työllistyvät hyvin tyypillisesti lyhytaikaisiin työsuhteisiin. Tässä kriittisenä havaintona tuli esille työvoimatoimiston, Kelan toimiston ja vähäisemmässä määrin sosiaalipalvelujen keskimääräistä heikommaksi koettu tarpeisiin vastaavuus. Lyhytaikainen työsuhde voi tuottaa erityisesti työttömille viiveitä palkkatulojen jälkeisen etuuden saamisessa. Voi myös kysyä, huomioidaanko nuoret työnhakijat riittävästi tällaisissa asiointitilanteissa ja miten palvelut vastaavat lyhytaikaisissa työsuhteissa työskentelevien opiskelijoiden tarpeisiin. Osaltaan työhallinnon ja Kelan palvelujen kriittisissä arvioissa lienee kyse laajemminkin tuloksissa esille tulleesta ensisijaisten etuuksien riittämättömästä tasosta.

Nuorten hakeutumiseen peruskoulun jälkeiseen jatkokoulutukseen on syytä kiinnittää entistä vahvemmin huomiota erityisesti Joutsan ja Keuruun seutukunnissa sekä tutkimuksen erityistarkastelussa olleista kunnista Saarijärvellä ja Jyväskylän maalaiskunnassa. Samalla on tärkeää huolehtia mahdollisimman pikaisesta vaihtoehtoisten työllistymisratkaisujen tarjoamisesta nuorille. Tässä kunnan eri hallinnonalojen ja laajemminkin eri toimijoiden välinen hyvä yhteistyö on keskeistä, jotta ajantasainen tieto esimerkiksi koulutuksen ulkopuolelle jäävistä ja mahdollisesti syrjäytymisvaarassa olevista nuorista välittyy niille, joilla on tarjota mm. opiskelupaikkaa, työkokeilumahdollisuutta tai nuorten työpajatoimintaa. Voimavarana voidaan nähdä Keski-Suomen koulutusmyönteinen ilmapiiri. Kaiken ikäiset pitävät tärkeänä hyvää koulutusta, mutta tämä arvo korostuu sitä enemmän, mitä nuo-

remmista on kyse. Vain vajaat seitsemän prosenttia alle 25-vuotiaista ei pidä hyvää koulutusta tärkeänä.

Kokemuksellinen ulottuvuus syventää ymmärrystä työllisyydestä ja taloudellisesta tilanteesta

Työllisyystilanne näyttää määrittävän hyvinvointia monella tapaa ja voimakkaasti. Vakaa työelämäsidos koskettaa kuitenkin vain 37:ä prosenttia keskiuomalaisista kotitalouksista. 15 prosentilla työelämäsidos on löyhempi, jolloin työsuhde on esimerkiksi osa-aikainen tai työsuhteiden välissä on työttömyysjaksoja. Lisäksi 13 prosentilla kotitalouksista on pitkäkestoisempaa työttömyyttä. Loput, runsas kolmannes, on työmarkkinoiden ulkopuolella, erityisesti eläkkeellä ja vähäisemmässä määrin opiskelemassa tai äitiys- ja hoitovapaalla. Kotitaloustarkastelu ja kyselyn tuottama laadullinen aineisto osoittavat, että työttömyys heijastuu pelkkää tilastoissa havaittavaa yksilökohtaista työttömyysprosenttia laajemmalle: puolisoon, lapsiin tai muihin mahdollisiin asuinkumppaneihin ja läheisiin.

Kokemus työllisyydestä ja taloudellisesta tilanteesta näyttää kohentuneen vuoteen 1999 verrattuna, mikä heijastaa myös tilastoissa esille tulevaa myönteistä tulo- ja työllisyyskehitystä. Työllisyystilanteessaan näkee tällä hetkellä puutteita 14 prosenttia alle 65-vuotiaista, ja tyytyväisiä on 79 prosenttia. Taloudelliseen tilanteeseensa tyytymättömiä on 13 prosenttia ja 71 prosenttia pitää taloustilannettaan vähintään melko hyvänä.

Kansalaisten kokemukset taloudellisesta tilanteesta tuottavat tärkeän rinnakkaisnäkökulman tilastoille: pienituloisuus ei merkitse suoraviivaisesti tyytymättömyyttä omaan taloudelliseen tilanteeseen saati toimeentulo-ongelmia. Tällöin useimmiten kuitenkin elämän muut taloudelliset puitteet tuovat vakautta, sillä tulojen suhteellinen niukkuus näyttää muita pienituloisia vähämerkityksellisemmältä yli 54-vuotiaille, joko työssä tai eläkkeellä oleville, jotka lisäksi asuvat usein velattomissa omistusasunnoissa. Silti myös vuokralla asuvia on runsaasti. Taloudelliseen tilanteeseensa tyytyväisillä pienituloisilla on muita pienituloisia selvästi harvemmin velkaa. Pienituloisuus näyttää sisältävän riskin, kun siihen yhdistyy työttömyys, lapsiperheisyys, yksinhuoltajuus, opiskeluvaihe tai velkaisuutta.

Taloustilanne vaikuttaa koettuun kokonaishyvinvointiin. Tulojen kasvaessa myös subjektiivinen hyvinvoinnin kokonaistilanne koetaan paremmaksi. Mitä pienituloisemmista tuloluokista on kyse, sitä enemmän lisätuloilla näyttäisi olevan merkitystä hyvinvoinnin kokonaistilanteen kohentumisen kannalta. Tässä mielessä pienituloisia suosivalla palkka- ja verotuspolitiikalla, vähimmäisturvaetuuksien tasokorotuksilla ja toisaalta esimerkiksi kuntatasolla harkinnanvaraisen ja ehkäisevän toimeentulotuen tai muiden kuntakohtaisten lisätukien käytöllä voi olla huomattavia positiivisia vaikutuksia pienituloisten hyvinvoinnin kokonaistilanteeseen.

Osa keskiuomalaisten toimeentulon haasteista liittyy valtakunnan tason päätoimentekoon, erityisesti sosiaaliturvaetuuksien tasoon ja siihen, kompensoidaanko

etuuksissa perheellisyttä. Työmarkkinatukea saavia on Keski-Suomessa muuta maata enemmän, joten tämän etuuden alhainen taso näkyy myös asumistuen ja toimeentulotuen käytön tarpeena. Toimeentulotuen käyttö onkin Keski-Suomessa muuta maata korkeammalla tasolla. Tässä yhteydessä korkea toimeentulotuen saajien määrää ei tulisi kuitenkaan nähdä "tuomittavana", vaan palvelujärjestelmän muiden osien toimimattomuudesta johtuvana "paikkaustoimenpiteenä". Taloudellisen toimeentulon turvaamista etuuksilla, myös toimeentulotuella, voidaan ajatella sijoituksena tulevaisuuteen. Usein kyse on kuitenkin melko lyhytkestoisesta tuen tarpeesta erityisesti nuorten aikuisten elämäntilanteissa (opiskelu, perheellistyminen, lyhytkestoiset työsuhteet tai työttömyys), joissa taloudellinen niukkuus uhkasi muuten luoda ongelmia myös muille elämänalueille. Toisaalta lähtökohtaisesti ensisijaisten etuuksien tason tulisi olla sellainen, ettei toimeentulotuen tarvetta synny etuuksien riittämättömän tason takia.

Keskisuomalaiset pitävät saamiaan etuuksia varsin laajasti riittämättöminä. Suurin kritiikki kohdistuu opintotuen, työmarkkinatuen, toimeentulotuen, lasten kotihoidontuen ja omaishoidon tuen riittävyteen. Omaishoidon tuen saajia on myös määrällisesti vähän suhteessa vanhusväestön määrään. Myös kansaneläkkeen riittävyys koetaan heikoksi. Tässä kansalaisnäkemys on yhdenmukainen Sosiaalibarometri 2006:ssa kuvattujen hyvinvointipalvelujen tuottajien näkemysten kanssa: sosiaaliturvaetuuksien kärjekkäimpänä ongelmana pidettiin erityisesti ensisijaisten, mutta myös muiden etuuksien alhaista tasoa. Viranomaiset havaitsivat työssään laajasti myös etuuksien yhteensovittamisen ongelmat.

Palkkatuloja saavista kotitalouksista 14%:lla kyse on myös palkkatulojen riittämättömyydestä: tarvitaan siis joustavuutta toimeentulon turvaamiseksi niin, että ihmisten on mielekästä ottaa vastaan myös lyhytaikaisia työsuhteita ilman että etuuksien kohtuuttomia viiveitä. Keskisuomalaiset kokevat puutteita palkkatulojen ja sosiaaliturvaetuuksien riittävydessä sitä enemmän, mitä useammasta lähteestä joutuvat niitä kokoamaan. Kuitenkin on myönteistä, että monen perheen tilannetta on myös pystytty heidän oman kokemuksensa mukaan helpottamaan riittävästi yhdistämällä palkkatuloja ja etuuksia.

Toimeentulovaikkeudet yhteydessä muihin hyvinvoinnin vajeisiin

Valtaosa eli 62 prosenttia keskisuomalaisista kotitalouksista pärjää taloudellisesti varsin hyvin. Vakain toimeentulo on korkeasti koulutetuilla, kaikenlaisissa työllisissä talouksissa ja eläkeläispariskunnilla. Tuntuvia taloudellisen toimeentulon ongelmia on seitsemällä prosentilla kotitalouksista. Lisäksi riskivyohtyöhykkeellä on 14 prosenttia kotitalouksista. Näillä perheillä ja yksinasuvilla on taloudellisista vaikeuksista tehdyn kasautumistarkastelun perusteella jonkin verran taloudellisia ongelmia. Yksittäisiä, tilapäisempää taloudellisen tilanteen niukkuutta kuvastavia kokemuksia on 17 prosentilla.

Toimentulo-ongelmat kärjistyvät hieman useammin kaupunkimaisissa kunnissa. Vertailualueet eivät poikkea toisistaan merkittävästi, vaikka yksittäisiä eroja onkin nähtävissä. Syvissä toimeentulo-ongelmissa olevien talouksien osuus vaihtelee Keuruun seutukunnan 5 prosentista Jyväskylän seutukunnan 7,3 prosenttiin. Jäm-sän seutukunnan asukkailla on puolestaan useimmin vakaa toimeentulon tilanne ja harvimmin siitä nauttivat Saarijärven-Viitasaaren seutukunnan asukkaat. Jyväskylän maalaiskunnan asukkaiden toimeentulo näyttyy parempana kuin jyväskyläläisten ja saarijärveläisten. Jyväskylässä toimeentulo-ongelmia kokevia perheitä ja muita talouksia on muita alueita enemmän Huhtasuolla ja vähiten Lohikoski-Mannilan alueella.

Yksittäiset taloudelliset ongelmat kytkeytyvät työttömyyteen, opiskeluvaiheeseen, yksinhuoltajuuteen sekä laajemmin lapsiperheisiin ja paikoitellen yksinasuviin eläkeläisiin. Toimeentulo-ongelmien kasautumista tarkasteltaessa vakavimpia taloudellisen toimeentulon puutteita kokevat yksinasuvat työttömät. Myös opiskelijatalouksissa, yhden huoltajan perheissä, työttömissä lapsiperheissä sekä työttömissä aikuistalouksissa selvät toimeentulo-ongelmat ovat varsin yleisiä. Vaikeissa toimeentulo-ongelmissa olevista 28 prosentilla on alaikäisiä lapsia. Niukinta taloudellinen toimeentulo on yleisimmin alle 25-vuotiailla, joista noin viidennes kokee selviä toimeentulo-ongelmia. 25–54 -vuotiaista toimeentulo-ongelmia on vajaalla kymmenesosalla ja sitä iäkkäämmistä kahdella prosentilla.

Toimeentulo-ongelmiin kytkeytyy herkästi yksittäisiä tai useita muitakin hyvinvoinnin vajeita, joista osa voi olla talousvaikeuksien syytä ja osa puolestaan seurausta mahdollisesti pitkäaikaisesta toimeentulon ääri rajoilla sinnittelystä. Toimeentulon niukkuuteen liittyy usein velkaisuus, myös ylivelkaantuminen, terveysongelmat ja psyykinen kuormitus. Toimeentulo-ongelmia kokevista perheistä runsaan neljänneksen elämää varjostaa ongelmalliseksi koettu alkoholin käyttö. Toimeentulo-ongelmissa myös luottamus on koetuksella ja vaikutusmahdollisuudet koetaan muuta väestöä heikommaksi, mistä kertoo muista selvästi alhaisempi äänestysprosentti.

Ihmissuhteet, asuinympäristö ja elämäntilanteeseen soveltuva koti ovat useimpien vakavissa toimeentulo-ongelmissa olevien perheiden ja yksin elävien tärkeä voimavara. Luottamus ihmisiin on kuitenkin muuta väestöä heikompi ja pienehkö osa toimeentulo-ongelmissa olevista on kauttaaltaan tyytymätön ihmissuhteisiinsa, erityisesti parisuhteeseen. Pitkittyneet vaikeat toimeentulo-ongelmat ja mahdolliset muut hyvinvoinnin vajeet kuormittavat voimakkaasti parisuhdetta ja koko perheen vuorovaikutusta. Monelta näissä tilanteissa elävältä ihmiseltä puuttuu luottamuksellisia ihmissuhteita ja kenties myös taitoja niiden luomiseen, sillä myös yksinäisyyden kokemukset ovat hyvin yleisiä.

Sosiaalisten suhteiden laatu vaikuttaa merkittävästi hyvinvointiin, joten sosiaalisten kontaktien ja erityisesti parisuhteen tukeminen on tärkeää myös vaikeissa toimeentulo-ongelmissa. Haasteellisimpia tuettavia lienevät yksinasuvat työttömät.

Henkisen tuen tarjoaminen on tärkeää, mutta ongelmalliseksi voi muodostua se, miten tuen tarpeessa oleville osataan suunnata apua hienovaraisesti ja sopivin keinoin.

Toimeentulo-ongelmissa elävien omia ratkaisukeinoja ei suoraan kysytty, mutta nähtävissä on, että he harkitsevat muita useammin muuttoa edullisempaan asuntoon ja monet tinkivät myös välttämättömyystarpeista kuten ruuasta tai lääkkeistä. Yksinasuvilla työttömällä ovat selvästi suurimmat vaikeudet saada tulonsa riittämään edes välttämättömiin tarpeisiin: kolmanneksella lääkärikäynteihin tai lääkkeisiin ja neljänneksellä ruokaostoksiin. Myös eläkeläisten ja opiskelijoiden tulot riittävät muita talouksia heikommin. Ikäryhmistä heikoin tilanne on alle 25-vuotiailla ja 75 vuotta täyttäneillä. Lähes viidennes yksinasuvista eläkeläisistä katsoo tulojensa riittävän huonosti lääkäriellä käymiseen. Lääkkeiden hankinnassa on pulmia viidenneksellä eläkeläisistä ja vajaalla neljäsosalla opiskelijoista.

Tuloksista välittyy myös kokemus, että apua omaan tilanteeseen ei ole saatu tai sen saaminen on ollut erittäin vaikeaa. Palvelujärjestelmää kohtaan ilmenikin muuta väestöä enemmän kriittisyyttä. Noin neljännes vaikeissa toimeentulo-ongelmissa olevista oli tyytymättömiä julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä Kelan ja hie-man korostuneemmin työvoimatoimiston palveluihin. Palvelujärjestelmä ei näytä tunnistavan tai kykenevän puuttumaan riittävästi näiden ihmisten ja perheiden tilanteeseen.

Toimeentulo-ongelmat limittyvät helposti muihin vaikeisiin elämäntilanteisiin tai synnyttävät niitä. Laajan poikkihallinnollisen ehkäisevän otteen lisäksi voitaisiin ajatella, että jo ennakkoon mietittäisiin ratkaisumalleja vaikeiden elämäntilanteiden ohjaamiseksi parempaan suuntaan. Toimeentulo-ongelmissa kamppailevien perheiden ja yksinelävien tukemiseksi voitaisiin laatia konkreettisia toimia ja vaihtoehtoja sisältäviä malleja yhteistyössä eri toimijoiden ja alueen asukkaiden kanssa. Toimiviksi havaittuja käytäntöjä on jo olemassa. Kyseessä on niiden kokoaminen ja ennakkoluuloton keskusteluttaminen niin eri viranomaisten, muiden toimijoiden kuin kansalaistenkin kesken. Tällöin on mahdollisuus löytää myös uusia, usein arkisia ja pienimuotoisia käytäntöjä, jotka kuitenkin voisivat tukea ihmisten selviytymistä, kun elämän hallinnassa on puutteita ja ratkaisujen löytäminen vaikeuksiin on työlästä alentuneiden taloudellisten, fyysisten ja psyykkisten resurssien vuoksi.

Osa vaikeissa toimeentulo-ongelmissa olevista näyttäisi hyötyvän myös koulutuksellisista interventioista, sillä toimeentulo-ongelmia kokevat ovat muita tyytymättömämpiä koulutukseensa.

Vaikutusmahdollisuudet omassa elämässä hyvät, laajemmin puutteelliset

Neljä viidestä keskisuomalaisesta kokee mahdollisuutensa vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin hyviksi, ja yksi kymmenestä pitää vaikutusmahdollisuuksiaan puutteellisina. Selvästi harvempi eli hieman yli puolet kokee hyviksi mahdollisuu-

tensa vaikuttaa asuinympäristöään koskeviin asioihin. Puutteellisiksi mahdollisuutensa kokee viidesosa. Eniten puutteita on mahdollisuuksissa vaikuttaa yhteiskuntaa koskeviin asioihin; noin 40 prosenttia pitää vaikutusmahdollisuuksiaan hyvinä tai melko hyvinä ja lähes kolmasosa huonoina.

Haja-asutusalueella asuvat keskisuomalaiset arvioivat vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa selvästi heikommiksi kuin kaupunkimaisten ja taajaan asuttujen kuntien asukkaat. Sen sijaan vaikutusmahdollisuudet omaa asuinympäristöä koskevissa asioissa arvioitiin paremmiksi haja-asutusalueella ja maaseutumaisissa kunnissa, kun taas kaupunkimaisissa kunnissa korostuivat voimakkaammin vaikutusmahdollisuudet omaan elämään liittyvissä asioissa. Haja-asutusalueella asuvat ovat aktiivisempia omaan asuinkuntaan liittyvissä asioissa. Siksi myös vaikutusmahdollisuudet omaa asuinympäristöä koetaan koetaan hyvinä.

Vaikutusmahdollisuudet omaa elämää koskevissa asioissa ovat parhaimmat 25–44-vuotiaiden mukaan ja heikoimmat 75 vuotta täyttäneiden mielestä. Omaa asuinympäristöä koskevissa asioissa vaikutusmahdollisuutensa kokevat keskimäärin parempina 65–74-vuotiaat ja heikompina alle 25-vuotiaat ja 75 vuotta täyttäneet. 25–74-vuotiaat arvioivat lähes yhtä myönteisesti omia mahdollisuuksiaan vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin, joissa 25-vuotiaat ja yli 74-vuotiaat puolestaan kokevat mahdollisuutensa heikoimmiksi. Kotitaloustyypeittäin tarkasteltuna selvästi heikoimmaksi vaikutusmahdollisuutensa kokevat työttömät yksinhuoltajat.

Kunnille on erittäin suuri haaste luoda asukkailleen aiempaa parempia vaikuttamiskeinoja. Kunnan hallinnonalojen välinen yhteistyö ja ehkäisevä ote ovat tärkeitä koko kunnallispolitiikassa. Tämä näkyy mm. siinä, että tulojen riittämättömyys näyttää heikentävän tietyn väestönosan yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia kulkumahdollisuuksien, sanomalehtitilausten sekä tietokoneen ja internetin käytön ulkopuolelle jäämisen vuoksi. Tiedonhankinnan ja vaikuttamismahdollisuuksien kannalta onkin tärkeää turvata kunnissa näiden väestöryhmien laajasti käyttämät ja arvostamat palvelut, erityisesti kirjastopalvelut ja mahdolliset maksuttomat tietokoneen ja internetin käyttöpaikat.

Runsaat 40 prosenttia keskisuomalaisista osallistuu järjestöjen ja yhdistysten toimintaan, viidesosa aktiivisesti. Puolet kertoo muuttaneensa osto- ja kulutustapojaan ympäristönsuojelun tai muiden aatteellisten syiden vuoksi. 15 prosenttia kertoo antaneensa palautetta kunnalle tai kunnan päättäjille, enimmäkseen tienhoidosta, aurauksesta ja kouluasioista. Palautemekanismeja on hyvin tarjolla, mutta tieto niiden käytöstä voi olla hajanaista. Vähiten palautetta kunnalle antavat alle 25-vuotiaat ja yli 74-vuotiaat sekä opiskelijataloudet. Väestöryhmistä yksinasuvat työttömät jäävät syrjään muita useammin tämäntyyppisestä osallistumisesta.

Viime vaaleissa keskisuomalaisten keskimääräinen äänestysaktiivisuus oli pienempi kuin koko maassa keskimäärin, mutta eri vaaleissa Keski-Suomen kuntien välillä on huomattavia eroja äänestysaktiivisuudessa. Viime kunnallisvaaleissa aktii-

visimmin äänestivät 65 vuotta täyttäneet ja korkeasti koulutetut. Äänestysaktiivisuus oli alhaisin nuorilla aikuisilla, perus- tai keskiasteen suorittaneilla, yksin asuvilla työttömillä ja opiskelijatalouksilla. Vaikka nuorten aikuisten äänestysaktiivisuus on alhainen, heidän luottamuksensa poliittiseen päätöksentekoon ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen on suurempi kuin muissa ikäryhmissä. Haasteena onkin nuorten kannustaminen äänestämään ja vaikuttamaan sekä nuorten kuuleminen poliittisessa päätöksenteossa.

Puutteelliset taloudelliset, sosiaaliset ja psyykkiset resurssit ovat yhteydessä alhaiseen äänestysaktiivisuuteen, mitä voidaan pitää huolestuttavana. Jättämällä äänestämättä useista hyvinvoinnin vajeista kärsivät jättävät samalla käyttämättä mahdollisuutensa vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Suurimmat syyt äänestämättömyyteen kunnallisvaaleissa ovat sopivan ehdokkaan puute ja kiinnostuksen puute kunnallispolitiikkaa kohtaan.

Mahdollisuuksissa osallistua oman asuinalueen kehittämiseen ja vaikuttaa päätöksentekoon laajemminkin on Keski-Suomessa kehitettävää. Erityisen haasteen muodostavat sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle jääneet ryhmät, jotka tarvitsevat aivan uudenlaisia osallistumisen muotoja ja väyliä. Muun muassa järjestöjen tarjoamia mahdollisuuksia ei ole kaikilta osin vielä otettu käyttöön.

Huono-osaisuus kasautuu, mutta ongelma on ratkaistavissa

Erityyppiset hyvinvoinnin puutteet kasautuvat helposti samoille ihmisryhmille., mikä syventää ja monimutkaistaa ongelmia, jolloin tilanteiden korjaaminen on vaikeampaa. Vajaalla prosentilla keski-suomalaisista oli hyvinvoinnin puutteita kaikilla mitatuilla osa-alueilla ja 5,4 prosentilla puutteita oli vähintään kahdella osa-alueella. Suurimmat pulmat näyttävät siis odotetusti paikantuvan pieneen osaan väestöstä. On kuitenkin muistettava, että huono-osaisuus ja sen seurauksena syntyvät ongelmat koskettavat usein koko kotitaloutta ja joskus laajemmin koko lähiyhteisöä. Toisaalta tällaisen survey-aineiston antama kuva on usein positiivinen eli todellisuudessa ongelmien laajuus on edellä kerrottuja lukuja suurempi myös yksilötasolla.

Hyvinvoinnin puutteet kasautuvat usein työttömille, erityisesti yksin asuvilla työttömille, yksin asuvilla eläkeläisillä ja yksinhuoltajatalouksilla. Työttömistä viidesosalla on useita erilaisia hyvinvoinnin vajeita. Huono-osaisuuden kasautumisessa ei ole kokonaisuudessaan merkitseviä eroja eri seutukuntien ja kuntien välillä. Pääsääntöisesti hyvinvoinnin puutteet kasautuvat useammin haja-asutusalueen asukkaille, lukuun ottamatta alle 25-vuotiaita. Alle 25-vuotiailla kaupunkilaisilla ongelmien kasautuminen kytkeytyy muita useammin psyykkisiin ongelmiin.

Useista eri hyvinvoinnin vajeista kärsivistä valtaosalla luottamus itseensä ja omiin mahdollisuuksiinsa ja kykyihinsä ovat vähäiset. Valtaosa kokee myös puutteita mahdollisuuksissaan vaikuttaa yhteiskuntaan, omaan asuinympäristöönsä ja omaan elämäänsä. Myös asenteet yhteiskuntaa kohtaan ovat selvästi kriittisemmät.

Luottamuksen kokemus on tärkeää etenkin psyykkisen hyvinvoinnin kannalta. Sosiaalinen epäluottamus ihmisiä ja yhteiskuntaa kohtaan heikentää myös yhteisöllisiä siteitä. Kun kiinnittyminen yhteisöön ja sosiaaliseen ympäristöön on heikkoa, saatetaan elämä kokea merkityksettömänä ja vetäytyä helposti, eikä oman hyvinvoinnin eteen haluta ponnistella. (Kortteinen & Elovainio 2005.)

Mitä useampia hyvinvoinnin vajeita vastaajien fyysisessä, psyykkisessä, sosiaalisessa ja taloudellisessa tilanteessa on, sitä tyytymättömpiä he ovat julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Kriittiset asenteet saattavat olla osin seurausta palvelujen kykenemättömyydestä vastata vaikeisiin elämäntilanteisiin, joissa erityyppisiä ongelmia kietoutuu yhteen. Tämä todennäköisesti heikentää luottamusta yhteiskuntaan ja palvelujärjestelmään, jolloin palvelujärjestelmän on entistä vaikeampi vastata huono-osaisten tilanteeseen.

Eri palvelusektoreiden tulisi kyetä tunnistamaan ajoissa vakavat ja ongelmalliset elämäntilanteet ja laajemmin myös niitä synnyttävät olosuhteet ja ympäristötekijät. Syrjäyttävät mekanismit voivat kytkeytyä infrastruktuuriin, kuten palvelujen saantiin, asuinympäristöön yleensä, koulutusmahdollisuuksiin ja liikenneyhteyksiin. Tässä on kysymys myös laajasta hyvinvointivastuusta, joissa kaikilla sektoreilla ja yhteiskunnan alueilla huomioidaan ja ennakoidaan toiminnan vaikutukset ihmisten hyvinvointiin.

Avun saannin kannalta keskeistä on ohjaus ja neuvonta, sillä ihmiset ovat varsin usein epätietoisia siitä, mistä apua saa. Heidät olisi osattava ohjata oikea-aikaisesti tarpeellisen palvelun tai tuen piiriin, joka voi olla paitsi viranomaistoimintaa myös esimerkiksi vertaistoimintaa. Ajoissa tapahtuva puuttuminen yksittäisiin ongelmiin on hyvää ennaltaehkäisevää työtä. Se estää ongelmien syventymisen ja monimutkaistumisen, jolloin niiden ratkominen on tuloksellisempaa ja halvempaa.

Huono-osaisuuden kasautuminen lisää syrjäytymisriskiä. Syrjäytymistä voidaan ehkä helpoiten ehkäistä taloudellisiin riskitekijöihin puuttumalla. Vähimmäisetuuskien riittävä taso ja kohtuullinen ansioturva sekä palveluiden toimivuus ovat myös syrjäytymisen ehkäisyn keinoja. Myös työttömyyden alentaminen ja ihmisten integroiminen työelämään vähentää taloudellista syrjäytymistä ja integroi yksilöitä yhteiskuntaan yleisemminkin. Tarvitaan myös muita kohdennettuja toimia kuten pitkäaikaistyöttömyyden katkaisua, varhaista puuttumista lasten ja nuorten ongelmiin sekä työttömien, mielenterveysongelmaisten, ylivelkaantuneiden ja muiden syrjäytymisuhan alla olevien ja heidän perheidensä elämänhallinnan tukemista ja toimeentulo-ongelmien vähentämistä.

Terveys, sosiaaliset suhteet ja luottamus rakentavat onnellisuutta ja hyvinvointia

Onnellisuudella ja hyvinvoinnin kokemuksilla on selkeä yhteys. Hyvinvoivat ihmiset ovat useammin onnellisia ja päinvastoin. Onnelliseksi itsensä määritelleet keskisuomalaiset ovat keskimääräistä tyytyväisempiä kaikkiin elämänsä osa-

alueisiin. Onnellisuutta koetaan erityisesti silloin, kun terveys ja sosiaaliset suhteet koetaan hyväksi ja luottamus muihin ihmisiin, omiin kykyihin, vaikutusmahdollisuuksiin sekä yhteiskuntaan on suuri. Juuri luottamus eri muodoissaan on hyvinvoinnin ja onnellisuuden kannalta yksi tärkeimmistä tekijöistä. Haasteena onkin, kuinka yhteiskunta ja lähiyhteisöt pystyvät vahvistamaan ihmisten keskinäistä luottamusta. Luottamus yhteiskuntaan, lähiyhteisöihin ja toisiin ihmisiin rakentuu ainakin osittain oikeudenmukaisuuden kokemisen pohjalle. Ihmiset odottavat oikeudenmukaista kohtelua hyvien ja kaikkien saatavilla olevien julkisten palvelujen, todellisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien sekä taloudellisen toimeentulon edellytyksien muodossa.